

BELGESEL FİLM VE BİLİMSELLİK

Dr. Ayşe Gülümser ŞAVK BELKAYA, agbelkaya@gmail.com, 0000-0002-5869-1874

Geliş Tarihi/Received: 28.02.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 05.03.2022

e-Yayın/e-Printed: 06.03.2022

ÖZET

Belgesel film, duyguların ağırlıkta olmadığı, gözlem, araştırma ve veri toplamanın bilimsel çerçevede analiz ve sentezinin yapılarak, bilgilendirmenin üst düzeyde gerçekleştiği ve sanatsal bir ifadeyle sunulduğu bir türdür. Gerçek yaşam olaylarını kendi çerçevesi içinde, gerçeğe uygun olarak bir amaç doğrultusunda, tarafsız bir bakış açısı ile aktarma savında olan belgesel film, bu savını bilimsel bir disiplin içinde bilimsel veri ve yöntemleri, teknolojik bilgi ve araçlar aracılığıyla toplumsal belleğimizi oluşturmak adına gerçekleştirir.

Anahtar Kelimeler: Belgesel Film, Sinema, Bilimsellik

DOCUMENTARY FILM AND SCIENTIFICNESS

ABSTRACT

Documentary film is a genre in which emotions are not weighted; data collection such as observation, research, analysis and synthesis are carried out in a scientific framework, and information is provided at a high level and presented in an artistic expression. A documentary film that claims to convey real life events within its own framework, in accordance with the truth, for a purpose, from an impartial point of view, realizes this claim in a scientific discipline to create our social memory using scientific data and methods, technological knowledge and tools.

Key Words: Documentary Film, Cinema, Scientificness

GİRİŞ

Belgesel Film (Documentary), ilk kez Fransızlar tarafından gezi filmi karşılığında kullanılmıştır. Belgesel kavramı ilk olarak İngilizce document (belge, doküman, kanıtlamak) sözcüğünün -ary ekiyle birleşmesi sonucunda documentary (belgelendirilmiş, kanıta dayalı anlamıyla) şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Burada belgelenen sözcüğü ile yazılı bir evrak değil belgelerin tarafından öne sunulan kanıtlar dahilinde eylemlerin kaydedilmesi ifade edilmektedir (Atçı, 2019). Belgesel film, haber filmlerinden, didaktik filmlere, gezi ve yol filmlerine kadar çok farklı türleri içine alan ve film literatüründe çok kullanılan çoğu kere de yerinde kullanılmayan bir sözcüktür.

Belgesellerde gerçek insanlar, gerçek mekânlar ve olaylarla yer almaktadır. Bu filmlerde yer alan zaman gerçek zamandır. Belgesel yönetmenlerinin önemli bir çoğunluğu için set, kostüm, ses efektleri ikinci planda yer almaktadır. Onlar için öncelikli amaç gerçeğin taşınması ve izleyicilere ‘ordaydım’ duygusunun hissettirilmesidir. Bu nedenle sosyal hayatın içinde yer alan konular belgeselin ana malzemesidir (Susam, 2013).

Genel olarak “gerçek yaşam olaylarını kendi çerçevesinde, gerçeğe uygun olarak, bir amaç doğrultusunda tarafsız aktarma” iddiası olan bir film türüdür. Bu aktarımda, duyguların ağırlıkta olmadığı, eğlendirmeden uzak, bilimsel veri ve çıktılar üzerine temellenmesi esastır. Belgesel filmi diğer türlerden ayıran bu önemli özellik, aynı zamanda, bu bilimsel verileri kullanırken kurgusal olmayan (nonfiction) bir yaklaşımı da çoğu kere tercih etmesini zorunlu kılar.

Belgesel Filmin Dünü ve Bugünü

Belgesel olarak adlandırdığımız şey, sinema tarihinin hiçbir anında ayrı bir film yapım yöntemi olarak ortaya çıkmamıştır. Belgeseller herhangi bir prodüksiyonda aniden yeni bir film anlayışı olarak oluşmamıştır. Aksine belgesel, materyalist nedenlerle, kısmen amatör çabaların bir sonucu olarak, kısmen propagandacı amaçlara hizmet ederek, kısmen estetikçilikle bir süre içinde gelişmiştir (Rotha, 1935).

19.yüzyılın sonlarında daha önce hiç yapılmamış olan filmlerle başlayan belgesel filmlerin pek çok farklı yüzü yer almaktadır. Belgesel filmler Nanook of the North'da (1922) olduğu gibi egzotik bir adaya ya da yaşam tarzına seyahat, Joris Iven's Rain'de (1929) olduğu gibi görsel bir şiir şeklinde karşımıza çıkabilmektedir. Klasik ve kolay bir tanımlama ile belgesel filmin ne olduğu açıklanmaya çalışılırsa "bir film değildir" ya da en azından Star Wars gibi bir film demek doğru olacaktır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması, bu teknolojilerden aktif bir şekilde yararlanabilen birey sayısının her geçen gün artışına sebep olmuştur. Bu durumun beklendik bir sonucu olarak sonucu olarak hayata dair hemen hemen her alanda teknoloji kullanımı çağın gerektirdiği bir zorunluluk haline gelmiştir (Koç, 2021). Bu alanlardan biri olan sinemada da çağın yansıması olarak farklı teknoloji tabanlı farklı uygulamalar yaygınlaşmıştır.

100 yaşın üzerinde olan belgesel film etnografya, tarihi film, belgesel-drama, propaganda ve savunuculuk videoları gibi alt türleri içerir. Belgesel film video hazırlama ve düzenleme teknolojilerinin maliyetini ve erişilebilirliğini etkileyen gelişmelere bağlı olarak son yıllarda önemli ölçüde gelişen ve büyüyen bir tür haline gelmiştir. Sayısız film arşivi, film festivalleri, dergilerin özel DVD sayıları, ucuz video kayıt ve düzenleme ekipmanları, internet dağıtımı ve YouTube ve Vimeo gibi arşivsel internet sitelerinin olağanüstü büyümesiyle bugün artık yüz milyonlarca belgesel film arşivine kolaylıkla ulaşılabilmektedir (Belk, 2011).

Belgesel filmler artık geleneksel olarak yalnızca informal öğrenme veya eğlence amaçlı pasif bir deneyim olarak algılanmamaktadır. Bunun yerine, bu filmler kamuoyunu şekillendirmek, politika belirlemek ve aktivist ağlar kurmak için daha büyük bir çabanın parçası olarak görülmektedir. Bununla birlikte belgeseller kar amaçlı kablolu televizyon ağlarında giderek daha değerli bir ticari girişim ve YouTube'da popüler bir amatör tür haline gelmektedir (Nisbet ve Aufderheide, 2009).

Belgesel film her zaman kendisinin ötesinde bir öneme sahip olmuştur. Bu önem, belgesel filmin çağımızın ihtiyaçları ile ilişkilendirilmesiyle en iyi şekilde açıklanmaktadır. Bazı uygulayıcılar, onlara ortamdaki belirli içsel güçlerle oynama şansı vermesi gibi basit ve iyi bir nedenden dolayı belgesel filmi benimsemiştir. Diğer bazı kişiler ise belgeselleri çağdaş sahnenin canlı materyalleriyle temas kurma ve bunu sinema dünyasında mümkün olan en dürüst terimlerle yapma fırsatı olarak görmüştür (Rotha, 1935).

Belgesel Filmin Yapısı

Belgesel film gerçek hayatla ilgili bir filmidir ve bu durum tam olarak sorunun kendisini oluşturmaktadır; çünkü belgeseller gerçek hayatla ilgilidir gerçek hayatın kendisi değildir. Belgeseller gerçek hayatla ilgili olarak sanatçılar tarafından oluşturulmuş olan ve gerçek hayatın ham madde olarak kullanıldığı portrelerdir. Belgesel filmler hayatla ilgili, gerçeği ortaya koyan hikayeler anlatmaktadır. (Aufderheide, 2007).

Belgesel filmler dünyayı nasıl gördüğümüze, kendimizi nasıl eğittiğimize ve başkalarının yaşamış deneyimlerine karşı nasıl tepkiler geliştirdiğimize ilişkin önemli bir rolü vardır (Marfo, 2007). Bununla birlikte belgeseller toplumsal psikolojimizde önemli bir yere sahiptir (Fitzgerald ve Lowe, 2020). Popüler kültürdeki konumları kuşkusuz sağlamlaştırılmış olsa da, belgesel film yapımının doğasında bulunan olanakların akademik alanda bilgi üretme ve yayma yolu olarak kabul edilmesi son on yıl içinde gerçekleşmiştir (Morgan ve diğerleri, 2019).

Belgesel filmler, toplumun egemen yapısı tarafından henüz konuşulmamış olan, ihmal edilmiş ve gündem dışı olan kişileri ve olayları inceleyerek bu kişi ve olayların toplum tarafından fark edilmesini ve hatırlanmasını sağlar. Bu süreçte toplumsal bilincin oluşturulması ve toplumsal sorunlara çözüm

bulunması gibi amaçları da dikkate alır. Söz konusu amaçların gerçekleştirilmesi için harekete geçilmesini sağlamak da belgesel filmler sayesinde sağlanır (Kıpçak, 2008). Görüldüğü gibi belgesel filmler toplumsal belleğin canlı tutulması ve toplumsal yapının belirli bir çerçeveye yerleştirilmesi adına belirgin katkılar sunmaktadır.

Belgesel filmler bireyler, dünya ve doğa arasında televizyon aracılığıyla ilişki kurmaktadır. Kişilerin yanı sıra sosyal, kültürel ve fiziksel çevrenin doğru bir şekilde anlaşılmasına, yorumlanmasına ve değerlendirilmesine imkan sunmaktadır (Mutlu, 1995). Belgesel filmlerin başarısı ele alınan konun derinlemesine araştırılıp iyice öğrenilmesi ile doğrudan ilişkilidir. Yaşanılacak her yeni gelişme senaryonun da değişmesini zorunlu kılacaktır. Belgesel de diyaloglar yerine öyküleme yer almaktadır. Öyküleme belgeselde bir sunucunun görüntü içinde ya da görünmeden filmi izleyiciye aktarmasıdır. Belgesel filme ait bir diğer gereklilik ise ayrıntılara oldukça fazla yer verilmesi ve sık sık tekrarların yapılmasıdır (Cereci, 1997)

Belgesel, filmdeki 3 temel yaratıcı moddan biri olup diğer ikisi anlatı kurgusu ve deneysel avangarttır. Genellikle çoğu belgesel ortak bazı özelliklere sahip olmakla birlikte başta kurgusal filmler olmak üzere diğer film türlerinden ayrılan belirgin özelliklere sahiplerdir. Bu özellikler belgesel filmlerde yer alan düşünce ve konular; amaçlar, bakış açıları ve yaklaşımlar; biçimler; prodüksiyon yöntem ve teknikleri ile filmlerin kendisinden kaynaklanan aksiyonlar dahil olmak üzere izleyicilere sunulan deneyim çeşitlerine dayanmaktadır (McLane, 2013).

Belgesellerde kurgusal olanaklar kullanılmasına rağmen kurgulanmış malzemelere yer verilmez. Hesaplanmış, önceden kestirilmiş eylemler, durumlar ya da tasarlanmış mizansenler belgesel sinemada yer almayan unsurlardır. Diğer bir ifade ile belgesel sinema, sinemacının gerçeğe bağlılığı sonucu ortaya çıkmıştır ve bu bakış açısı ile hazırlanmaktadır (Susam, 2013). Belgesel filmi diğer filmlerden farklı kılan özellikler incelendiğinden ilk göze çarpan belgesel filmin yazma becerisi modalitelerini içeren bir iletişim sürecini harekete geçiren uyarıcı olarak işlev görüyor olmasıdır. Dolayısıyla belgesel film başlı başına bir son değil bir başlangıçtır (Rahman ve diğerleri, 2017).

Belgesel sinemanın izleyicilerine sunduğu en önemli katkı yaşamın bir bütün olarak algılanması ve zihnen içinde bulunulan çağa, ortama eleştirel bir açıdan yaklaşılmasıdır. Tarihsel ve kültürel sürekliliği sanatsal bir şekilde sunma hedefi hem etik hem estetik değerlerle düne bugünden bakılmasını, bugünün kayıt altına alınmasını ve geleceğe köprüler inşa edilmesini sağlar (Susam, 2013).

Sonuç

Belgesel filmler sinema ve toplum adına önemli fonksiyonlara sahip bir türdür. Belgesel film, insana, doğaya dair doğa, tarih, sosyal yaşam, yaşam felsefesi, siyasi tavır, sanat dahil olmak üzere pek çok unsuru kapsamaktadır. Bu filmler insan ve insanın gerçekliği, hayallerle kurgulanmış bir türden daha çok insanı anlatır, tanıtır ve etkisini öne çıkarır. Duyulara dayanan, kurgulanmış görüntüler bize bilgi sağlamaz, oysa akla dayanan, bilimsel yöntem ile gözlemsel olguların başarılı birleşimi bizi bilgilendirir ve ikna eder.

Belgesel Film özel kılan sadece gerçeğe, gerçek konulara gerçekçi, objektif bakış açısıyla yaklaşması değildir. Aynı zaman da yoğun bir araştırma, inceleme, belgelendirme, tanıklandırmayı da içermesidir. Tüm bunları ortaya koyarken sanatsal kaygıları da gözardı etmemesi gerekiyor, belgesel öge ile sanatsal ögenin iç içe geçmesi, kaynaşması gereklidir. Bu nedenledir ki, belgesel filmin yapım süreçleri diğer türlerden farklıdır, meşakkatlidir ve zaman alıcı olup mali boyutu vardır. Belgesel Filmin proje aşamasında, bilginin üretilmesi, çözümleme ve birleşim yapmayı gerektirdiğinden , düşünsel bir sürece ihtiyaç vardır.

Belgesel Film türünde film üretme çabasında olan bireylerin, bilinmeyenleri ortaya çıkarabilmek için gerekli olan zengin bilgi dağarcığına (kuramsal, teknolojik,sanatsal), çok iyi gözlem yapabilme becerisine, araştırdığı, incelediği konunun tüm bilgisine, belgesine sahip olmasına, topladığı bilgileri objektif bakış açısı içinde sağlıklı , bilimsel disiplin ve yöntemler ile analiz ve sentez yapabilme yeteneğine sahip olması gerekir.

Belgesel Film yapımını zor kılan, gerçek yaşamın sınırları içine tasarım dünyasını ve bilimsel yaklaşımı katarak, insana ve doğaya dair herşey ve her durumu, gerek biçim, gerek estetik öge, gerek ise

teknolojiyi, en yaratıcı bir eylemle birbirine kaynaştıran bir bireşim olmasında yatar. Maddi – Manevi, biyolojik ve toplumsal öğelerin bütünü olan insanı ve doğayı anlatan Belgesel Film, aynı zamanda toplumsal bilinçte yer alan, büyük yada küçük, kalıcı yada geçici, devrimsel yada evrimsel tüm değişimleri de içinde barındırır, toplumsal hafızamızdır.

Belgesel filmin bu bağlamda bilgisi katmanlıdır, bilimsel yöntem ve aşamalarını içermektedir. Gösteri çağı olarak nitelendirilen XI. Yüzyılda, görüntüsel göstergenin anlamını kuvvetlendirme de bilimsel yöntemlerin kullanıldığı, bu bağlamda görüntünün bilimsel olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bilim; gözlemlere dayanan ve teorik ilkeleri, daha sonra da sistematik bir bilgiyi içeren bir teknolojiye cisimlenir. Doğayı, insanı anlamak için olgular arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak gereklidir. Bunun içinde açıklayıcı hipotezler kurma ve bunları deneysel verilerle doğrulama, belgeleme, tanıklandırma ve teknolojinin desteği ile belgesel film yoluyla aktarma, bilimsel yöntemlere başvurmayı zorunlu kılar. Bu bağlamda, Belgesel film, bilimsel yaklaşımın disiplini içerisinde “ bilgi üreten “ teknolojinin bu alanda sağladığı tüm olanakları kullanabilen bir türdür.

Kaynakça

- Atçı, A. Ş. (2019). Coğrafya öğretiminde belgesel filmlerin kullanılmasının öğrencilerin başarısına ve kavram kalıcılığına etkisi (Master's thesis, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Aufderheide, P. (2007). *Documentary film: A very short introduction*. Oxford University Press
- Belk, R. (2011). Examining markets, marketing, consumers, and society through documentary films. *Journal of Macromarketing*, 31(4), 403-409.)
- Cerçi, S. (1997). *Belgesel Sinema*. (1. Baskı). İstanbul: Şule Yayınlar
- Eco, U. (2000). *Açık Yapıt*, Can Yayınları.
- Fitzgerald, A., & Lowe, M. (2020). Acknowledging documentary filmmaking as not only an output but a research process: A case for quality research practice. *International Journal of Qualitative Methods*, 19, 1609406920957462.
- Gevgilili, A. (1989). *Çağımı sorgulayan sinema*. Bağlam yayıncılık.
- Koç, E. S. (2021). Nasıl bir uzaktan eğitim? 1 yılın sonunda yapılan çalışmaların değerlendirilmesi. *International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal*, 7(2), 13-26.
- Kıpçak, N. S. (2008). *Belgesel Sinemada Kent Olgusu Ve “Yolcu”* (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Malinowski, B., & Özkal, S. (1992). *Bilimsel bir kültür teorisi*. Kabalıcı yayınevi.
- Marfo, A. (2007). *The evolution and impact of documentary films* (Senior Honors Project, Paper 42).
<http://digitalcommons.uri.edu/srhonorsprog/42>
<http://digitalcommons.uri.edu/srhonorsprog/42>
Google Scholar
- McLane, B. A. (2013). *A new history of documentary film*. Bloomsbury Publishing USA
- Morgan, R., Game, A. M., Slutskaya, N. (2019). Qualitative research through documentary filmmaking: Questions and possibilities. In Cassell, C., Cunliffe, A.L., Grandy, G. (Eds.), *The Sage handbook of qualitative business and management research methods: Methods and challenges* (pp. 329–344). Sage Publications.
- Mutlu, E. (1995). *Televizyonda Program Yapımı*. Ankara: Ankara İletişim Fakültesi Yayınları No:4
- Nisbet, M. C., & Aufderheide, P. (2009). Documentary film: Towards a research agenda on forms, functions, and impacts. *Mass Communication and Society*, 12(4), 450-456.

Rahman, T. A. F. T. A., Chik, A. R., Sahrir, M. S., & Nordin, M. S. (2017). A review of documentary film as authentic input in enhancing writing skills in ASL setting. *Journal of Nusantara Studies (JONUS)*, 2(1), 99-110.

Reichenbach, H. (1981). *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*, çev. Cemal Yıldırım. Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Rotha, P. (1935). *Documentary*. London, UK: Faber & Faber.

Susam, A. (2013). *2000 Sonrası Türk Belgesellerinde Toplumsal Bellek Ve Gerçeğin Temsili*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.